

Konečný, Zdeněk; Mainuš, František

Pracovní nasazení Čechů v Německu před vypuknutím druhé světové války

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1969, vol. 18, iss. C16, pp. 121-142

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102269>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENĚK KONEČNÝ — FRANTIŠEK MAINUŠ

PRACOVNÍ NASAZENÍ ČECHŮ V NĚMECKU PŘED VYPUKNUTÍM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Touto statí se vracejí autoři k první etapě nasazení českých dělníků z protektorátu do Německa, která předchází chronologicky uveřejněnou již statí pro první léta druhé světové války.¹ Německo projevovalo velký zájem o českou a slovenskou pracovní sílu ještě před druhou světovou válkou, v době Československé republiky. Vyplyvalo to jednak z nedostatku dělníků v Německu, které se horečně připravovalo na válku, jednak ze značného počtu nezaměstnaných v Československu. Kromě toho pro českého a slovenského dělníka měl velkou atrakční sílu přepočítací kurs marky, která obnášela 11,50 korun československých.²

Podle statistického přehledu pořizovaného na konci r. 1938 měla Československá republika k 30. listopadu celkově 103 585 a k 31. prosinci 142 316 nezaměstnaných, nebo jak je nazýval příslušný dokument, „neumístěných uchazečů o zaměstnání.“³ Z toho v Čechách činila suma nezaměstnaných k uvedeným dvěma datům 56 564 a 66 450, na Moravě 26 531 a 39 668, na Slovensku 20 189 a 35 606 a konečně na Zakarpatské Ukrajině 401 a 692. Podle povolání připadal největší počet na nekvalifikované síly (nádeníky), jichž bylo koncem listopadu 1938 v Československu 28 542 nezaměstnaných, dále následovalo stavebnictví, které mělo 10 921 nezaměstnaných, textilní průmysl 8 035, obchodních zaměstnanců bylo 6 796 bez místa, zaměstnanců v různé výrobě 6 427, sklářských dělníků 5 038, zemědělských a lesních dělníků 3 818, z oděvního průmyslu 3 631, z dřevařského a řezbářského průmyslu 3 756, z kovozpracovávajícího průmyslu 6 799, atd.

Mzdové zařazení našich dělníků v Německu, aspoň podle slibovaných nabídek před válkou, bylo velmi výhodné, zvláště máme-li neustále na mysli velmi uspokojivý převod říšské marky na československou korunu. Například vyučený dělník v oboru zpracování kovů si vydělal u nás na hodinu 2,78 až 4,73 korun, v Německu pak podle platného tarifu 0,78 marky; pomocný dělník v témže průmyslovém odvětví měl hodinovou mzdu v Československu v rozmezí od 2,38 do 3,98 korun, v Německu si vydělal 61,9 feniků. Pomocným dělníkům ve stavebnictví nabízeli němečtí podnikatelé 65,6 feniků, kdežto u nás se jejich mzda pohybovala od 2,20 do 4,15 korun. Podle statistické ročenky Německa z r. 1937 byla například průměrná hodinová

¹ Srovnej studii autorů, *Pracovní nasazení Čechů v Německu počátkem druhé světové války 1939 až 1942*. SPFFBU C 15.

² Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), Ministerstvo sociální péče (dále jen MSP), k. 4057. *Záznam o poradě najímání čsl. dělnictva do Německa, konané na ministerstvu 13. 7. 1938.*

³ Tamtéž.

mzda dělníka v železářském průmyslu 86,6 feniků, v chemickém průmyslu 82 feniků, v kamenolomech a cihelnách 62,7 feniků, ve stavebnictví 71,4 feniků atd.⁴ Každý z českých či slovenských dělníků, a to nejen z řad nezaměstnaných, si mohl snadno vypočítat, že se jeho výdělek odchodem na práci do Německa značně zlepší.

Příslušná ministerstva československé vlády neodmítala žádosti německé vlády o naše pracovní síly a uzavírala případ od případu jednotlivé smlouvy pro odchod československých občanů na práce do Německa. Dokonce i z takových oborů, kde republika respektive české země nebyly soběstačné, například v zemědělství. I tam povolila vláda v r. 1938 7 500 zemědělských dělníků pro Německo a Rakousko, ačkoli každoročně musely české země shánět tyto síly ve značné míře na Slovensku.⁵ Časté bylo i nedovolené překračování hranic našimi pracovníky, nad kvótu stanovenou jednotlivými ministerstvy. Přejít přes hranice nebyl nikterak obtížný a trestní sankce po návratu do Československa poměrně malé.

Koncem r. 1938 žádala německá vláda československé orgány, aby povolily přestěhování většího počtu dělníků z kovodělného a stavebního průmyslu, a to alespoň na dobu dvou let. Čs. vláda jevila sice zásadní ochotu vyhovět této žádosti, leč s podmínkou, že nebudou posíláni do Německa zemědělství dělníci a že bude z místních zdrojů zabezpečena nejdříve výstavba dálnice a různých silničních spojů, která si měla vyžádat podle propočtů na jaře 1939 padesát až šedesát tisíc pracovních sil. Vláda hodlala nabídnout německým firmám především poštovní a železniční zaměstnance.⁶

Toto odcházení čs. občanů za prací do Německa, zpočátku jen málo organizované, nabylo nové právní základny v jednáních mezi naší a německou vládou, k nimž došlo v lednu 1939. Hned v prvních dnech předběžných úmluv se ukázalo, že německá vláda má zájem na čs. dělnících všech možných oborů, nikoli jen na kovodělnících a stavebních dělnících, jak oznámila koncem r. 1938. Poněvadž říšskoněmecká delegace vyslovila už v první den jednání — 13. ledna — daleko vyšší požadavky než jaké čs. vláda očekávala, přizvala tato ke zmíněným jednáním i zástupce zemských vlád Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny. Obě delegace se nakonec 19. ledna shodly na zápisu, podle něhož „s výhradou souhlasu vlády česko-slovenské a německé“ bylo docíleno shody ve třech otázkách: byla jí dohoda o čs. sezónních zemědělských dělnících, dohoda o čs. stálých zemědělských dělnících a konečně třetí dohoda o čs. živnostenských dělnících.⁷

Německé delegaci šlo při jednáních především o to, aby mohla najímat co největší počet českých a slovenských dělníků, prozatím asi 41 000. Čs. zástupci vyslovili jako hlavní požadavek, aby se pokud možno odstranilo najímání pracovních sil „načerno“ a aby dohody vstoupily v platnost jakmile bude rozřešena k oboustranné spokojenosti otázka převodu mezd, tzv. „Lohntransfer“. Při převodu mezd se mělo dospět rovněž k odpovídajícímu vyřešení otázky přepočítacího klíče měny. Pokud se jednalo o najímání sezónních zemědělských dělníků, navazovala dohoda na obdobnou úmluvu z 11. května 1928. Stálí zemědělství dělníci se měli najímat nejméně na dobu jednoho roku, na základě přesně vypracované smlouvy. Čs. vláda měla působit na dělníky v tom smyslu, aby pracovní smlouvu dodržovali, neboť v opačném případě nesměli být napříště do Německa najímáni. Potřeba těchto sil měla být hlášena

⁴ *Statistische Jahrbuch für das Deutsche Reich 1937*; nalezeno v SÚA, MSP, k. 4037.

⁵ *Tamtéž*. Výsledek porady na čs. vyslanectví v Berlíně 7. 4. 1938.

⁶ *Tamtéž*. Zápis o poradě na MSP v Praze 17. 12. 1938.

⁷ *Tamtéž*. Informace pana ministra sociální a zdravotní správy pro ministerskou radu, vypracované 20. 1. 1939.

jednotlivými zaměstnavateli příslušným čs. státním zemským úřadům práce. Státní úřady práce měly mít dělníky pohotově a němečtí zmocněnci by je obeznámili s pracovními podmínkami a zavázali pracovní smlouvou. Každý dělník by dostal cestovní pas a úřady se měly postarat o jeho včasný odjezd do Německa. Přestup hranic byl povolen jen po lékařské prohlídce a očkování. Za každého najatého dělníka zavazovaly se platit německé orgány čs. úřadům 5 korun jako náhradu výloh. Pokud šlo o pracovní podmínky včetně pracovního soudnictví, ochrany při práci, sociálního pojištění a veřejné péče, měli být čs. stálí zamědělníci dělníci postaveni na roveň německým dělníkům. Pro daňovou povinnost pracovního důchodu byly v platnosti oboustranné dohody o zamezení dvojího zdanění. Německá vláda se zavazovala opatřit čs. dělníkům vyhovující ubytování.

Podobné zásady byly sjednány i třetí dohodou, která se dotýkala průmyslových dělníků. Všechny smlouvy pak měly být v platnosti do 31. prosince 1939, s prodlužovací lhůtou vždycky o další rok, nebudou-li z jedné či druhé strany nejpozději do 1. října vypovězeny.

Dohody měly vejít v platnost okamžitě, jakmile se obě vlády dohodou na transferu mezd. Proto si německá vláda pospíšila a navrhla čs. vládě, aby její dělníci posílali z Německa úspory přes speciální konto č. 1 081, a to tak, aby celková suma nepřesáhla 15 milionů marek ročně. Měsíčně by mohli sezónní dělníci posílat 35 marek (ročně však nejvíce 350 marek), čeled 30 marek (ročně 300 marek), průmysloví dělníci vyučení 50 marek (ročně 500 marek) a konečně nevyučení 40 marek (ročně 400 marek).⁸ Hned nato konala se v Praze porada na úrovni ministrů a odpovědných zástupců národní banky (například K. Engliše), která nedoporučila vládě k přijetí německý návrh o transferu mezd, protože by jeho realizace ohrozila stabilitu mzdové a cenové politiky v Československu.⁹ Na poradách v Berlíně mezi 15. a 18. únorem 1939 došlo pak ke kompromisnímu řešení této otázky. Obě strany souhlasily, aby čs. dělníci najatí v průběhu roku 1939 na práce do Německa, směli posílat do vlasti úspory v těchto nejvyšších sazbách: sezónní dělníci nejvýše 310 marek ročně, čeled 275 marek, vyučení průmysloví dělníci 450 marek a nevyučení 350 marek. Při vyúčtování úspor měl být vzat za základ kurs alespoň v poměru jedné marky ku sedmi korunám.¹⁰ Tato obecná úprava se neměla dotýkat dělníků, kteří neprošli oficiálním najímáním a odešli na práce do Německa „načerno“.

Zemský ústřední pracovní úřad v Praze rozvinul brzy poté celou akci a oznámil všem okresním úřadům, že v dohledné době dojde k najímání asi 18 000 kvalifikovaných i nekvalifikovaných pracovních sil pro výstavbu železnic v Německu a asi 2 000 horníků.¹¹ Pro jednotlivá místa v Čechách byly rozepsány tyto kvóty: Praha 3 000 osob, Plzeň 750, Domažlice 150, Klatovy 150, Sušice 100, Nepomuk 100, Rokycany 200, Strakonice 100, Vodňany 100, České Budějovice 450, Velešín 250, Trhové Sviny 250, Třeboň 350, J. Hradec 200, Veselí 100, Tábor 100, Něm. Brod 600, Chotěboř 250, Hlinsko 250, Skuteč 150, Polička 400, Vysoké Mýto 250, Humpolec 150, Litomyšl 180, Kolín 500, Český Brod 100, Ústí n. O. 100, Kostelec n. O. 250, Chrudim 200, Pardubice 400, Hradec Králové 300, Náchod 200, Jaroměř 150, Dvůr Králové 150, Nová Paka 100, Žel. Brod 200, Turnov 200, Mladá Boleslav 400, Nymburk 100, Louny 200, Rakovník 200, Slaný 300, Kralupy 280, Kladno 200,

⁸ Tamtéž. Záznam telefonické zprávy odb. přednosta dr. Brablece z Berlína 3. 2. 1939.

⁹ Tamtéž. Zápis o poradě, které předsedal ministr sociální péče, 7. 2. 1939.

¹⁰ SÚA, Říšský protektor (dále jen ŘP), k. 867, II-4-4100. Říšské ministerstvo hospodářství v Berlíně, 18. 2. 1939.

¹¹ Tamtéž, k. 856. II-4-5100. Praha, 28. 2. 1939.

Čáslav 250, Beroun 160, Příbram 200, Sedlčany 80, Milevsko 100, Blatná 100, Hořovice 100, Nový Bydžov 100, Hořice 150, Světlá n. S. 100, Kutná Hora 100. Podobným způsobem měly být kvóty rozepsány také na Moravě, na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině.

Po březnových událostech 1939 bylo na poradách mezi zástupci protektorátního ministerstva sociální péče a civilní správy německé branné moci konstatováno, že i za změněné situace možno vycházet při náboru českých a slovenských dělníků do říše ze smluv z 19. ledna 1939, za předpokladu: že bude nejdříve kryta potřeba místního zemědělství a průmyslu a že budou najímány jen přebytočné pracovní síly, které se budou ucházet o práci v Německu u veřejných zprostředkovatelen. Najímací činnost měla být zahájena 23. března.¹² Těsně před tímto datem byl protektorátní vládě ohlášén příjezd 34 „verbířů“ říšského ministerstva práce, kteří měli být přiděleni do jednotlivých oblastí protektorátu Čechy a Morava. Každý pověřenec byl opatřen průkazem, který ho opravňoval získávat na protektorátním území pracovní síly pro říši. Zmíněný dokument žádal všechny protektorátní úřady, aby nepřekážely činnosti verbířů, naopak aby jim v případě potřeby poskytl y veškerou pomoc a ochranu.¹³ Nakonec se organizačně utvořilo šest kolon ze zmíněných verbířů a nasazeny byly v Praze, Plzni, Kolíně, Mor. Ostravě, Olomouci a v Brně. Vedením kolon byl pověřen vládní rada Kurth.¹⁴ Týž pověřenec instruoval z Prahy vedoucí verbířských kolon, kteří byli v přímém styku s jednotlivými zprostředkovatelkami práce v protektorátě. Úspěch najímání závisel hodně na iniciativě jednotlivých verbířů a na množství nabídek českých dělníků, který byl v prvních měsících značný. Najímací pracovali především prostřednictvím inzerátů v denním tisku, plakátů, vyhlášek, obecního bubnování apod.

Po několika prvních dnech náborové činnosti sešli se vedoucí kolon v Praze, aby si vyměnili zkušenosti. Vcelku se dá říci, že projevili obecnou spokojenost se spoluprací s českými úřady. Konstatovali, že příliv dobrovolníků, kteří měli zájem odejít na práce do Německa byl dostatečně veliký a lidé jen v nepatrném měřítku odmítali nabízené místo. Z poznámky o tom, že verbíři neměli slibovat českým dělníkům příliš vysoké mzdy lze usuzovat na skutečnost, že nábor v tomto ohledu nebyl asi příliš seriózní a že němečtí úředníci nabízeli našim pracovním silám více než jim mohla reálná skutečnost v Německu poskytnout. Jistě i to byla příčina celkem plynulého plnění plánu náboru v oněch dnech.¹⁵

První transporty českých dělníků do Německa odjely z protektorátního území koncem března 1939. Přesné údaje o nich nebyly bohužel dosud nalezeny. Z českého ministerstva sociální péče byli určení dva úředníci, kteří měli osobně doprovázet každý početnější transport. Do konce března bylo připraveno pro říši 9 500 pracovních sil z protektorátu a v prvních pěti dnech dubna dalších 3 500. Z tohoto počtu byla také většina do Německa odeslána. Z větších transportů uvádíme 30. března odjezd 813 českých dělníků z Prahy do Brunšviku, téhož dne na totéž místo odjelo 119 dělníků z Kolína a 155 z Plzně, den nato 152 dělníků z Olomouce a 142 z Ostravy

¹² SÚA, MSP, k. 4057. Záznam z porady 20. 3. 1939.

¹³ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 21. 3. 1939.

¹⁴ Tamtéž. Praha, 23. 3. 1939. V první koloně byli verbíři Niemeyer, Marten, Schmidt, Borstelmann, ve druhé Hannemann, Langen, Lautenburg a Schlenstedt, ve třetí Geischler, Hintze, Gebhardt a Baumgartner, ve čtvrté Bechert, Eggert, Hillebrandt a Gabler, v páté Küttherr, Schandau, Sohmitz a Schnelle a v šesté Braschke, Ehlers, Zahn, Buchner, Griegat, Habenicht a Sander. Kromě nich bylo připraveno několik náhradních verbířů.

¹⁵ Tamtéž. Zápis o poradě u vládního rady dr. Siepmanna 25. 3. 1939.

do Berlína. Brno vypravilo větší transport s 571 pracovníky 1. dubna, rovněž do Berlína. Zplnomocněnec říšského ministerstva práce plánoval, aby do 18. dubna odjížděly do říše denně dva zvláštní vlaky a odtransportovaly tak 11 000 českých dělníků, připravených k odjezdu; to znamenalo, že podepsali pracovní smlouvu a byli prohlédnuti českým úředním lékařem.¹⁶

Přesné a úplné údaje o odjezdech jednotlivých transportů s českými dělníky do Německa se dochovaly z období od 12. dubna do 12. června 1939 a skýtají ucelený přehled. Je zřejmé, že nejvíce dělníků odcházelo do Německa na různé stavební práce; neméně zájem byl ovšem také o kvalifikované síly v oboru obrábění kovů. Zdá se, že uvedené údaje jsou skutečně hodnověrné. Jiná statistická data nemusí vždy plně odpovídat skutečnosti, poněvadž ministerstvo sociální péče nemělo bohužel přesnou představu o tom, kolik českých dělníků do Německa odjelo. Tento přehled začal být tím méně věrohodným, čím více českých dělníků začalo opouštět zaměstnání v říši a vracelo se domů; leč o tom až na svém místě.

Jiná zpráva úřadu říšského protektora tvrdila, že až do prvních květnových dnů bylo v protektorátě podchyceno 27 000 pracovních sil pro říši a skutečně odesláno 21 000. Bylo mezi nimi podle těchto údajů například 12 500 stavebních dělníků, 3 100 kovodělníků, 2 300 cihlářských dělníků, 1 600 železničářů a 1 400 dělníků z hornictví. Největší počet jich odjelo do Dolního Saska, a to 7 300, 5 700 do Brandenburska, 2 700 do Nordmarky, 1 400 do Rakouska, 800 do středního Německa, též počet do Hesenska, 450 do Východního Pruska, 420 do Slezska, 250 do Porýní, 160 do Vestfálska atd.¹⁸

Týž dokument už přináší zprávu o tom, že počátkem května začalo značně ubývat dobrovolných zájemců o práci v Německu. Úřad říšského protektora se snažil tuto skutečnost vysvětlit blízcím se jarním a letním sezónním obdobím, které přinášelo pracovní možnosti v samotném protektorátě. Daleko větší brzdou se však zdá být nespokojenost českých dělníků v Německu s některými jevy; například s tím, že nemohli ihned posílat vydělané peníze svým rodinám. Poněvadž se předpokládalo, že koncem dubna stále ještě hledalo práci asi 65 000 dělníků a dělnic na území protektorátu, bylo rozhodnuto, aby se náborová akce zintenzívnila, a to především v obvodech Prahy, Českých Budějovic, Kolína, Hradce Králové, Brna a Olomouce. Verbířii se hodlali soustředit především na mladé pracovní síly a na ženy, neboť mohly být vhodně zařazeny do zemědělství. Kromě toho ministr práce v Berlíně vydal nařízení, aby sezónní dělníci ze Slovenska, kteří v počtu asi 10 000 měli být přijati do protektorátu, tentokrát odejeli na zemědělské práce v říši. Zplnomocněnec říšského ministerstva práce zásadně nesouhlasil s námitkami ministra sociální péče V. Klumpara, který navrhoval zastavit verbování do Německa aspoň na dobu jednoho měsíce, než se vyřeší potřeba pracovních sil v protektorátě. Naopak musil V. Klumpar přistoupit na konkrétní dohodu, aby do Německa odjelo v nejbližších týdnech alespoň 2 500 českých žen do továren na výrobu konzerv. Měly to být především ženy propuštěné z továrny na výbušniny v Semtíně a ženy z okresů, v nichž se ještě jevil přebytek pracovních sil.¹⁹

Stále častěji se vyskytovaly u českých dělníků případy nechuti k odjezdu za prací do Německa. Zástupce zemského pracovního úřadu na Moravě na-

¹⁶ Tamtéž. Zpráva zplnomocněnce z 3. 4. 1939.

¹⁷ Viz přílohu. SÚA, MSP, k. 4058.

¹⁸ SÚA, ŘP, k. 915, II-4-5500. X. oddělení úřadu ŘP, Praha 4. 5. 1939.

¹⁹ SÚA, MSP, k. 4057. Záznam o poradě u ministra sociální péče v Praze, 3. 5. 1939.

příklad uvedl na služební poradě v Praze, že se nezaměstnaní ve velkém množství vykazují falešnými potvrzeními o svém pracovním poměru.²⁰ Protektorátní vláda se dostávala do nemilé situace. Německo přicházelo se stále většími požadavky na protektorátní pracovní síly, jejichž počet už překračoval smlouvu z 19. ledna 1939. Na druhé straně si byla protektorátní vláda vědoma, že rychlý úbytek dělnictva může brzy narušit místní hospodářství, v první řadě obdělávání půdy a sklizeň obilí.²¹ Vláda nemohla napříště počítat pro tyto práce se slovenskými sezónními dělníky, které rovněž odčerpávalo Německo. Kromě toho musila kalkulovat se značným počtem pracovních sil pro plánovanou výstavbu silnic a dálnice přes protektorát. Usilovala proto, aby nábor byl alespoň na pět týdnů přerušen. Přesto zástupce říšského ministerstva práce neustoupil od svého požadavku, který přednesl protektorátním úřadům 10. května, aby protektorát dodal Německu ještě 40 000 dělníků.²² Protektorátní vláda vzala nakonec tento požadavek na vědomí, leč pokusila se omezit nábor alespoň stanovením jistých podmínek: bylo to zvýšení mezd zemědělským dělníkům v protektorátě, návrat českých dělníků z říše jakmile se objeví v důležitých průmyslových odvětvích protektorátu nedostatek sil a konečně zastavení nábory v určitých okresích, v nichž se už tehdy jevil nedostatek dělnictva, zvláště zemědělského.

Říšské orgány nebraly tyto námitky příliš na vědomí a veřejně prohlašovaly, že říše se nyní nemusí řídit smlouvou z 19. ledna 1939 a může podle svých potřeb překračovat stanovený počet najímaných sil do Německa.²³ Zástupci říšského ministerstva práce prohlásili, že směrodatným pro náborovou činnost může být jediné a výlučně potřeba říše a ne „nějaké usnesení protektorátní vlády“. Nařkli přitom protektorátní noviny, že se málo starají o propagaci potřeb pracovních sil v Německu, ač by tomu mělo být naopak.

Nasazení čs. dělníků v Německu bylo od samotného počátku akcí neobyčejně závažnou, a proto se kolem ní vyrojila spousta problémů, které musely být řešeny na všelijakých zasedáních a jednáních, obvykle na vysoké úrovni. Zpočátku nebyl prověřován politický charakter uchazečů o práci v říši, avšak už na jednání 26. května bylo stanoveno, že jmenovité seznamy odjíždějících musí být předány gestapu.²⁴ Současně byl zveřejněn stav náborové akce. K uvedenému datu došlo z říše 70 633 žádostí o pracovní síly a protektorátní orgány stačily odtransportovat 36 260 dělníků; podchyceno jich ovšem už tehdy bylo více, a to 39 302. Zprostředkované síly byly nasazeny především ve stavebnictví (21 285), v kovoprůmyslu (6 152), hornictví (1 580), v kamenolomech (261), v cihelnách (3 500) a na železničních drahách (2 998).

V této době už vešla do praxe určitá organizační změna v nábory českých dělníků. Koncem dubna r. 1939 vznikla totiž při úřadu říšského protektora zvláštní, tzv. X. skupina, pověřená pracovními a sociálními záležitostmi. Získávání protektorátních pracovních sil se dalo i poté prostřednictvím verbovacích kolon, které se do té doby rozrostly na osm. Tyto kolony připravovaly svůj plán vždycky na týden dopředu, a to ve spolupráci s delegací říšského ministerstva práce, v dohodě s českým ministerstvem sociální péče a nyní též s vedoucím referentem pro pracovní nasazení X. skupiny úřadu říšského protektora. Popravdě řečeno byla však činnost německých

²⁰ SÚA, ŘP, k. 682, II-4-5010. Praha, 7. 5. 1939.

²¹ SÚA, MSP, k. 4059. Schůze předsednictva ministerské rady, 8. 5. 1939.

²² SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 10. 5. 1939.

²³ SÚA, MSP, k. 4067. Záznam o jednání vládního rady dr. Kurtha v Praze 23. 5. 1939.

²⁴ SÚA, ŘP, k. 862, II-4-5010. Zápis ze služební schůzky 26. 5. 1939.

verbířů značně samostatná, neohlížející se příliš na protektorátní úřady. Charakteristická byla ta skutečnost, že se pozornost verbovacích kolon soustředila výlučně na české obyvatelstvo a bylo dokonce zakázáno najímat na práce do říše německé dělníky z protektorátu; ačkoli ti by samozřejmě tuto změnu uvítali už kvůli lepším výdělkům. Za touto direktivou lze spatřovat snahu nejvyšších říšských orgánů po jakémsi rozmělnění českého národa, eventuálně částečném poněmčení, i když v praxi, totiž při samotném nasazení v říšském prostředí, se tyto tendence zatím konkrétně neuplatňovaly.²⁵ Jakmile říšské úřady práce překročily počátkem června zmíněnou směrnicí, nelenil sám říšský ministr práce vydat zvláštní nařízení, v němž přísně zakazoval najímání německých dělníků z protektorátu do říše, poněvadž to nebylo pro říšské orgány politicky únosné a „neshodovalo se to s politikou sledovanou na území protektorátu“; německé obyvatelstvo mělo pracovat a politicky působit na území protektorátu, v českém prostředí.²⁶

Koncem června uzavírala X. skupina úřadu říšského protektora opětně svou činnost. Do té doby zprostředkovala práci v Německu 52 500 dělníkům z protektorátu, z nichž 30 700 pracovalo ve stavebnictví, 8 200 v kovoprůmyslu, 2 144 v hornictví, 588 v kamenolomech, 4 447 v cihelnách a 4 376 při železniční dopravě.²⁷ Tentokrát se ve zprávě skupiny objevila poprvé zmínka o tom, že v nejbližší době bude náborová činnost ještě rozšířena, a to v důsledku zavedení pracovní povinnosti. Pracovní povinnost měla především umožnit povolávání celých ročníků protektorátních občanů k výkonu práce v Německu. Kromě toho úřad říšského protektora znovu upozorňoval, že nesmějí být do říše odváděny německé pracovní síly, což se do té doby dalo především prostřednictvím tzv. divokých verbířů. Navíc zprávu uzavírala poznámka o tom, že v nejbližší době budou v protektorátě uvedeny v činnost pracovní úřady, na něž budou dohlížet němečtí pověřenci, přidělení jednotlivým oberlandrátům. V každém případě to byla znamení, která věstila příchod nového období v náboru českých občanů na práce do Německa.

Zřízení českých pracovních úřadů se začalo připravovat v červenci, a to na podkladě Hitlerova výnosu o autonomní správě na území protektorátu. Poněvadž však německé obyvatelstvo nemělo pochopitelně podléhat českým úřadům, byla budována současně i síť německé pracovní správy. Němečtí pověřenci u oberlandrátů, kteří tam byli začleněni už v tomto přípravném období, měli tudíž dohlížet jednak na činnost českých, jednak německých pracovních úřadů. Ve vztahu k českým pracovním úřadům měli sledovat nejen organizační růst, nýbrž i jejich personální obsazení. Zvláštní péči měli pak věnovat německému obyvatelstvu v protektorátě, neboť jeho odchod do říše „se nemohl z národnostně politických důvodů trpět.“ Nezaměstnaným Němcům musela být přednostně zprostředkována práce v místním průmyslu či zemědělství. Pověřenci měli uvažovat o tom, zda nebude výhodné a možné zlepšit postavení Němců v protektorátě zvýšením mezd, poněvadž až dosud byli za svou práci odměňováni stejně jako Češi. Znovu se objevila připomínka, že se připravuje zákonný návrh k zavedení pracovní povinnosti pro muže ve věku od šestnácti do pětadvaceti let. Počítalo se s tím, že provedení této záležitosti se protáhne na dobu asi dvou let a že to bude v kompetenci a povinnostech českých pracovních úřadů.²⁸

²⁵ Tamtéž. Návrh přípisu okresním hejtmanům o získávání čs. pracovních sil pro říši, vypracovaný X. oddělením úřadu ŘP koncem května 1939.

²⁶ Tamtéž, II-4-5450. Říšský ministr práce říšskému protektorovi v Praze, 13. 6. 1939.

²⁷ Tamtéž, II-4-5100. Praha, 30. 6. 1939.

²⁸ Tamtéž, II-4-5010. Zápis o schůzi pověřenců pro pracovní nasazení u oberlandrátů, 19. 7. 1939.

Pracovní úřady byly uvedeny v život výnosem z 23. července 1939. Služební předpis ministerstva sociální péče určoval jim náplň práce a povinnosti. V zásadě měly nové úřady pečovat o obsazení volných pracovních míst ve svém okolí a spolupracovat v tomto smyslu se sousedními pracovními úřady. Jejich zvláštním úkolem bylo spolupůsobit při najímání českých dělníků do Německa. Současně byly zrušeny verbovací kolony a jejich zaměstnanci přiděleni devatenácti oberlandrátům, jejichž pověřenci pro pracovní nasazení kontrolovali činnost pracovních úřadů. Tímto organizačním zásahem vchází nesporně najímání českých dělníků na práce v Německu do druhé fáze svého vývoje.²⁹

Byla učiněna již zmínka o tom, že protektorátní vláda eventuálně některé vysoko postavené osobnosti čs. průmyslu, měli od samotného počátku námitky proti překotnému najímání pracovních sil do Německa. Obávali se, že v některých odvětvích může dojít k obtížím ba k vážnému narušení pro nedostatek dělnictva; konec konců průmysloví podnikatelé nemohli souhlasit ani s úplnou likvidací nezaměstnanosti, která vždy usnadňovala výhodnou regulaci mezd apod. Proto se první námitky objevily už koncem března 1939.³⁰ Ozývali se zvláště ředitelé větších továren, když zjistili, že najímací komise nesoustřeďují svůj zájem toliko na nezaměstnané, nýbrž usilují přesvědčit o odchodu do Německa i zaměstnané české dělníky. Například v polovině května 1939 protestoval ředitel česko-moravské sklárny, že z jeho továrny v Krásné v obvodu Valašského Meziříčí pozvala si najímací komise 400 dělníků, kteří byli jen dočasně — po dobu nutných oprav — vyřazeni z provozu a v nejbližších dnech měli opět nastoupit. Odjedou-li do říše, nebude moci dát továrnu v Krásné do provozu.³¹

Když se podobný případ udál ve Škodových závodech v Plzni, kde bylo 900 dělníků na tzv. neplacené dovolené verbováno do říše, a vůbec se začaly množit stížnosti různých závodů, informoval o celé záležitosti zemský ústřední úřad práce v Praze ministerstvo sociální péče. Přípis hovořil o desítkách stížností na neoprávněné verbování dělníků, kteří byli buď normálně zaměstnaní nebo jen dočasně vysazeni. Zemský pracovní úřad neváhal označit situaci za krajně nebezpečnou, která mohla v nejbližší době „ochromit zdejší hospodářský život.“ Navrhoval, aby se v budoucnu každý uchazeč o práci v Německu prokazoval potvrzením bydliště, z něhož by bylo zjevné, že v posledních týdnech nebyl zaměstnán.³² Brzy poté hlásil okresní úřad v Milevsku, že se obává o plynulou sklizeň obilí, nebudou-li okresy Milevsko a Bechyně vyjmuty z dalšího najímání sil, protože v poslední době odcházelo do říše i mnoho zaměstnaných osob.³³ Vedle zemědělských dělníků začalo v protektorátě ubývat také stavebních pracovních sil. Podnikatelská firma Jelínek a synové v Berouně oznamovala, že musí omezovat silně provoz staveb, protože neměla pracovníky. Místo 600 dělníků na stavbu dálnice měla jich firma k dispozici jen 250 a kromě toho bylo ohroženo plynulé pokračování výstavby regulace Otavy u Písku a Blanice u Protivína. To všechno proto, že odvozy do Německa nerespektovaly zásadu ministerstva sociální péče a verbovaly do Německa i zaměstnané dělníky.³⁴

²⁹ SÚA, MSP, k. 4059. Služební předpis MSP pro pracovní úřady, podepsaný ministrem V. Klum-parem 6. 9. 1939. Tamtéž, k. 4060. Výtah z článku vrchního vládního rady dr. Sagera, uveřejněný pod názvem „Příspěvek Protektorátu k zabezpečení pracovních sil v ostatním území říše.“ Praha, 15. 10. 1939.

³⁰ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Volksdeutsche Zeitung, 30. 3. 1939.

³¹ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 16. 5. 1939.

³² Tamtéž, k. 4058. Praha, 5. 6. 1939.

³³ Tamtéž. Milevsko, 9. 6. 1939.

³⁴ Tamtéž, k. 4057. Beroun, 21. 6. 1939.

Podobná byla též situace na stavbách silnic mezi Slavkovem a Uherským Hradištěm, Starým Hrozenkovem a Trenčínem, v okolí Jihlavy, Svitav a na četných úsecích dálnice Plzeň—Ostrava. Ministerstvo veřejných prací koncem června ujišťovalo, že potřebuje ihned 3 000 dělníků, aby mohlo včas splnit stanovené úkoly. Nedostatek dělnictva vznikl jeho odchodem do Německa, zejména na stavbu dálnice Vratislav—Vídeň, kde byly vyšší mzdy. Ministerstvo navrhovalo, aby mzdy byly částečně zvýšeny i na území protektorátu a aby bylo již upuštěno od najímání do Německa.³⁵ Ministr veřejných prací V. Čípera píše pak ještě rozhodnutí presidia svého ministerstva, z něhož vyplývají celkovější vážné závěry. Na silničních pracích se ministerstvu nedostávalo tehdy 10 000 sil, na vodohospodářských 1 500, leteckých 800 apod. Při plném rozvinutí plánovaných staveb potřebovalo by ministerstvo v nejbližší době 46 000 pracovních sil. Neuvážené najímání českých pracovníků do Německa znemožňovalo zabezpečit vlastní úkoly.³⁶

Několikrát a velmi naléhavě se ozvaly uhelné doly na Rosicku; také tam se množily případy, že se verbíři neohlíželi na to, zda je dělník zaměstnan či nikoli a odchod zaměstnaných horníků začal narušovat těžbu uhlí v řečeném revíru.³⁷ Kromě toho se na mnoha místech v protektorátě objevily vyhlášky, které lákaly do Německa za výhodných podmínek všechny české dělníky, kteří nebyli doma spokojeni s výdělkem: „Každý český dělník, který nemá zaměstnání nebo má jen nedostatečný výdělek, může se hlásiti. Jízda do říše je bezplatná a potraviny na cestu budou dodány. Zemědělské síly se nepřijímají.“ Říšský protektor, u něhož se nakonec všechny zmíněné stížnosti soustředily prostřednictvím ministerstva sociální péče, odpověděl ministrovi tohoto resortu velmi vyhýbavě. Vyzvedával především potěšitelnou skutečnost, že najímání českých dělníků do Německa takřka odstranilo nezaměstnanost v protektorátě, a to za výhodných podmínek pro dělníky: „Tato skutečnost může vést k vzájemnému sblížení obou národů.“ Souhlasil sice s názorem, že důležité hospodářské úkoly protektorátu nemohou být ohrožovány neuváženým verbováním českých dělníků, nicméně vyslovil přesvědčení, že se těchto důsledků netřeba ještě obávat, neboť v protektorátě nebyl dosud nedostatek pracovních sil.³⁸ Skutečnost však byla taková, že značná část českého dělnictva bez zaměstnání byla už v létě 1939 opravdu odsunuta do Německa a obavy podniků či ministerstev z nedostatku pracovních sil v protektorátě nebyly zbytečné či ukvapené.

Plynulost a organizovanost najímání hodně narušili tzv. divocí verbíři, jejichž činnost bezohledně zasahovala zejména do řad zaměstnaných českých dělníků. Nesrovnalosti s divokými verbíři se datují vlastně od samotného počátku najímání českých dělníků do Německa, poněvadž zemský úřad v Praze si už počátkem dubna stěžoval, že se tyto přípravy velmi často vyskytují a stále se opakují. Dokonce protektorátní úřady napomáhaly některým německým firmám tímto způsobem získávat pracovní síly.³⁹ Sám říšský protektor upozorňoval na tyto přestupky říšského ministra práce a vymíňoval si, že bude osobně rozhodovat o neplánovaných žádostech na pracovní síly, posílané říšskými firmami. Kromě toho žádal, aby říšské pracovní úřady byly vyrozuměny, že musí okamžitě přerušit najímání prostřednictvím vlastních zplnomocněnců nebo podnikových úředníků. Poukazuje nakonec-

³⁵ Tamtéž. Praha, 28. 6. 1939.

³⁶ Tamtéž. Praha, 3. 7. 1939.

³⁷ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Ministerstvo sociální péče říšskému protektorovi. Praha, 13. 7. 1939

³⁸ SÚA, MSP, k. 4057. Praha, 18. 7. 1939.

³⁹ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 21. 7. 1939.

na případ z Ostravy, kde divocí verbíři najali neoprávněně 250 zaměstnaných horníků.⁴¹

Přes četná opatření a zákazy ze strany úřadu říšského protektora, ministerstva sociální péče, eventuálně zemských pracovních úřadů neustalo divoké verbování ani koncem období, které studie sleduje, tj. v červenci až srpnu 1939. Jako důkaz může sloužit příklad z obvodu zemské ústředny práce pro východní Čechy v Hradci Králové, kde byl rozšiřován cyklostylovaný dopis z kanceláře Hermann Göring-Werke v Linci. Tato je posílala prostřednictvím českých dělníků jejich přátelům v protektorátě s výzvou k nedovolenému překračování hranic a nastoupení práce v uvedeném podniku. Dopis upozorňoval na vysoké platy v Linci a na skutečnost, že přechod přes hranice není obtížný. Mnozí čeští dělníci na základě této výzvy v Linci skutečně nastoupili práci.⁴²

V řadě případů říšské úřady více méně donutily jednotlivé složky protektorátní vlády, aby povolily najímání pracovních sil nad plánovanou míru; divocí verbíři mohli pak svou činnost provozovat s vědomím nejvyšších orgánů v protektorátě. Nábor mimo kvótu stanovenou ve smlouvě z ledna 1939 byl povolen nejdříve závodům Hermann Göring-Werke v Linci, které takto získaly přes dva tisíce protektorátních pracovních sil.⁴³ Koncem dubna hledali zástupci kovoobráběcích továren v Hamburku a Lübecku prostřednictvím inzerátu 600 nevyučených svobodných dělníků ve věku od sedmnácti do pětaticeti let. Zemský ústřední úřad práce v Praze nabídl nakonec mladé nezaměstnané typografy.⁴⁴ Ne zcela oficiálním způsobem byli získáni dělníci z protektorátu také na výstavbu dálnice v Pomořanech. Verbíři slibovali 60 feníků hodinovou mzdu, marku odlučného denně, snídání a oběd za 20 feníků.⁴⁵ Také Siemens-Werke v Norimberku najaly několik desítek českých dělníků v protektorátě „načerno“.⁴⁶ Poněvadž žádosti od německých firem bylo nalezeno v archívním materiálu skutečně mnoho, dá se předpokládat, že najímání českých dělníků „divokým“ či „polodivokým“ způsobem doslova kvetlo; záleželo jistě na dohodě jednotlivých říšských podniků s úřady v protektorátě, aby jejich verbíři mohli pak nerušeně rozvíjet svou činnost. Nesporně mnoho vyřídily finanční úplatky, které se řídily počtem najatých dělníků.

Jedna z největších akcí, která byla organizována mimo smluvní kvótu, bylo získávání pracovních sil norimberskou pobočkou pracovního úřadu pro výstavbu olympijských stadiónů v Mnichově a Garmisch Partenkirchenu. Několik tisíc českých dělníků mělo být naverbováno v oblasti Klatov a Strakonice, a to speciální kolonou vyslanou z Norimberku. Říšský protektor dal nakonec k této činnosti svůj souhlas. Dělníci byli odváženi z Plzně autobusy. Jihozápadní Čechy být dokonce vyjmuty z plánovaného nasazování českých dělníků v říši a dány v tomto ohledu k dispozici bavorskému zemskému pracovnímu úřadu. Poněvadž v takovém měřítku prováděné volné najímání sil by značně narušilo jejich normální přísun do Německa, postavil se říšský protektor proti tomu. Von Neurath se musel nakonec obrátit na říšského ministra práce, aby přísně zakázal najímání pracovních sil i pro norimberskou pobočku pracovního úřadu a sdělil oficiálně, kolik si výstavba zmíně-

⁴⁰ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 7. 4. 1939.

⁴¹ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Říšský protektor, 25. 4. 1939.

⁴² SÚA, MSP, i. 4059. Okresní ústav práce v Jilemnici, 19. 7. 1939.

⁴³ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Neue Tag, 11. 4. 1939.

⁴⁴ SÚA, MSP, k. 4059. Záznam z 20. 4. 1939.

⁴⁵ SÚA, ŘP, k. 884, II-4-5426. Pracovní úřad Pomořany, Štětín, 1. 6. 1939.

⁴⁶ Tamtéž, k. 870, II-5-5185. Norimberk, 27. 6. 1939.

ných sportovišť vyžádá protektorátních pracovních sil; ty pak měly být včleněny do plánované kvóty najímání.⁴⁷ V důsledku právě nastíněného divokého verbování českých dělníků do Německa nemáme bohužel přesnou evidenci, kolik pracovních sil protektorát Německu dodal, poněvadž oficiální statistická data zachycují pocho-pitelně pouze dělníky najímané oficiálními verbíři.

K samotnému najímání třeba přičinit ještě několik poznámek. Především si nutno uvědomit skutečnost, že lékařské prohlídky, které byly svěřeny českým lékařům, nebyvaly zvlášť důkladné. Dá se takřka říci, že kdo z dělníků projevil ochotu odejet na práci do Německa, ten odejel, aniž mu lékař činil jakékoli potíže. Stávalo se proto, že německé úřady upozorňovaly na skutečnost, že někteří protektorátní dělníci nebyli plně práce schopní, nebo že nemohli zastávat tak těžkou práci, na niž byli najmuti. Na druhé straně takový člověk, který nechtěl do říše, mohl získat poměrně snadno u českého lékaře potřebný zdravotní nález, i když takové podvody byly od samotného počátku velmi přísně trestány. Už v dubnu 1939 vydal zemský pracovní úřad v Praze nařízení všem okresům, aby hlásily každého dělníka, který by nechtěl nastoupit práci v říši, ačkoli neměl naděje najít v protektorátě zaměstnání. Každý takový dělník mohl být dán do tzv. pracovního útvaru.⁴⁸

Jestli lékařské prohlídce byla věnována malá péče, pak zpočátku se vůbec neprováděla ani prověrka politického či morálního charakteru uchazečů. Tato otázka byla pak projednávána říšským protektorem, poněvadž se v červenci 1939 doslechl, že se mezi českými dělníky odcházejícími na práce do Německa vyskytovalo až dvacet procent „nežádoucích elementů“, zejména „bez morální spolehlivosti.“ Způsobila to mimo jiné i ta okolnost, že byli do říše běžně posíláni lidé trestaní, morálně narušení, alkoholici apod. Provedené šetření však zjistilo, že němečtí zaměstnavatelé českých dělníků byli s těmito vcelku spokojeni a nevznášeli proti nim žádné vážnější stížnosti.⁴⁹

Z obecnějších nesrovnalostí v najímacích akcích třeba ještě připomenout nejasnost kolem smluvních podmínek. Ministerstvo sociální péče vyslovilo nejednou podiv nad tím, že pokyny a podmínky pro nasazené docházely často jen telefonicky. Tím se stávalo, že verbíři nemohli v mnoha případech řádně informovat dělníky o pracovních podmínkách a uchylovali se k podvodům; vymýšleli si a oznamovali uchazečům například daleko vyšší mzdy, než jaké nabízel dotyčný podnik.

Před odjezdem museli všichni podepsat prohlášení: „Souhlasím, aby zaměstnavatel zadržel z mé mzdy potřebnou částku pro výživu rodiny nebo k úhradě jiných mých alimentálních závazků do výše částky, již podle platné úmluvy lze poukazovati do vlasti jako úsporu.“⁵⁰ Jinak bylo o odjíždějící postaráno v tom smyslu, že jim byly poskytnuty balíčky potravin v hodnotě půldruhé marky. Této činnosti se ujaly ženy organizace „National-sozialistische Volkswohlfahrt“, které byly za tímto účelem poslány do protektorátu. Vyúčtování předávala organizace NSV zplnomocněnci říšského ministra práce v Praze, který je postupoval říšskému ministerstvu v Berlíně.⁵¹

O průběhu transportů českých dělníků do Německa a zejména pak o jejich pracovních a životních podmínkách v říši se dovídáme ponejvíce ze zpráv úředníků

⁴⁷ Tamtéž, k. 867, II-4-5100. Praha, 5. 7., 11. 7., 12. 7. 1939.

⁴⁸ Tamtéž, k. 885, II-4-5450. Praha, 24. 4. 1939.

⁴⁹ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 15. 7. a 18. 7. 1939.

⁵⁰ Tamtéž. Praha, 11. a 20. 5. 1939.

⁵¹ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 29. 3. a 18. 4. 1939.

ministerstva sociální péče, kteří transport doprovázeli, anebo byli pověřeni inspekční cestou po některých táborech v Německu. Druhým pramenem jsou stížnosti českých dělníků; osobní vzpomínky na toto období nasazení se dosud nepodařilo shromáždit. Jedno z prvních hlášení doprovázejícího úředníka ministerstva sociální péče je k dispozici z prvních dubnových dnů. Prvního dubna odjízdel početný transport z Brna do Berlína; čítal dvanáct vozů s 525 osobami. Před odjezdem dostal každý účastník transportu balíček s jídlem, obsahující půl bochníku chleba, 30 dkg salámu, osminku másla, dvě jablka a deset cigaret. Transport proběhl bez jakýchkoli závad a také roztrídění pracovních sil v Berlíně bylo plynulé. Na druhý den navštívil ministerský úředník parní pilu v Plaue za Brandenburkem, kde pracovalo několik desítek Čechů z Rokycan. Byli ubytováni ve zvláštní budově, s umývárny a sprchami, za kantinskou stravu platili denně 60 feniků. Pracovali osm až deset hodin a jejich hodinová mzda obnášela 60 feniků, úkolová až osmáct. Jedinou připomínkou těchto dělníků bylo přání české kuchyně. O něco horší ubytování našli čeští dělníci ve Falkensee, kde jich bylo přes sto a museli bydlet v dřevěných barácích značně namačkání; v jídle byli vcelku spokojeni. Takové byly první stručné dojmy zmíněného úředníka o doprovodu transportu a o návštěvě dvou táborů poblíž Berlína.⁵²

Podobná zpráva se objevuje jen o několik dnů později, kdy 14. dubna doprovázel jiný ministerský úředník 727 českých dělníků z Prahy do severního Německa, odkud byli Češi pracovníě rozděleni zejména do Brunšviku, Alfeldu a do Nordheimu. Také v tomto případě nebyl transport ničím narušen, až na to, že v Lipsku ujel vlak jedenácti dělníkům. Poté navštívil úředník velký tábor Čechů v Brunšviku, kde jich už tehdy pracovalo přes tisíc na výstavbě Hermann Göring-Werke a další transporty byly s nedočkavostí očekávány. Tábory to byly barákové, ale zajišťovaly dostatečnou hygienu. Dělníkům se vyvařovalo z jednoho hrnce a nebyli příliš spokojeni; ani kvalitou stravy, ani její odlišností od české kuchyně. Platili za ni jednu marku denně. Vedoucí činitelé v Brunšviku upozorňovali na to, že v protektorátě musí příslušní činitelé zabránit, aby se napříště do transportů nevloudily osoby, které neprošly oficiálním najímacím řízením. Nutnost přísné kontroly vysvětlovali jednak hledisky zdravotními, jednak „policejními, neboť gestapo nemá pak důvěru k takovým osobám a zdráhá se jim vydat průkazy.“⁵³

Tímto záznamem počínaje objevují se pravidelně stížnosti českých dělníků na nevyřízený problém posílání peněžních úspor rodinným příslušníkům do protektorátu. Tato otázka měla hned dvě úskalí. Většina spořádaných dělníků, která odjela do Německa s vidinou lepších výdělků, nebyla spokojena s nízkými částkami, které mohla posílat ze svých mezd domů a kromě toho nemohla souhlasit se značným zdržováním těchto zásilek. Na druhé straně docházelo dosti stížností na ty protektorátní pracovní síly, které v Německu veškerou mzdu utratily a jejich rodiny zůstaly bez podpor. Proto zemský pracovní úřad v Praze již počátkem dubna upozorňoval, aby dělníkům byly příslušné částky strhávány přímo ze mzdy a úředně posílány rodinám do protektorátu. Nejnižší hranici navrhoval stanovit na 350 korun měsíčně, nejvyšší pak na šedesát procent mzdy.⁵⁴

Tento velice vážný problém ovlivnil nesporně i plynulost dalšího nábory českých dělníků. Stěžoval si na to pověřenec říšského ministerstva práce. Konstatoval

⁵² SÚA, MSP, k. 4057. Záznam z 7. 4. 1939.

⁵³ Tamtéž. Záznam z 19. 4. 1939.

⁵⁴ Tamtéž, k. 4059. Praha, 11. 4. 1939.

již v polovině dubna, že se v mnoha okresích protektorátu objevil značný úbytek dobrovolníků pro nasazení v Německu; dokonce velký počet těch, kteří již byli získáni, na poslední chvíli odmítal odjet. Jedno z vysvětlení, která pověřenec uváděl, byly obtíže při posílání mezd z Německa rodinám do protektorátu. Doznává, že dělníci vyjadřující svá rozhořčení nad tímto problémem, byli v právu a třeba učinit ihned nápravu.⁵⁵ Mzdy se byrokratickou cestou natolik zdržovaly, že dopisy českých dělníků, v nichž oznamovali svým rodinám odeslání peněz, nalezly daleko dříve své adresáty. Ženy českých dělníků pak oprávněně reptaly, stěžovaly si a nepřijemnosti rozproudené kolem této otázky způsobovaly, že další najímání vázlo.⁵⁶

Ministerstvo sociální péče musilo sáhnout k mimořádným opatřením a povolit rodinným příslušníkům, jejichž živitelé odjeli za prací do Německa a nedostali od nich vinou úředního zdržení peněžité příspěvky, podporu z akce pro nezaměstnané, a to na dobu nejméně tří týdnů.⁵⁷ Tuto podporu nedostávali však zdaleka všichni rodinní příslušníci, kteří na ni měli nárok; spíše jen výjimečně tam, kde tzv. chlebová či mléčná akce pro nezaměstnané na protektorátním území existovala. V důsledku těchto nesrovnalostí s převáděním peněz vznikla dokonce v oblasti brněnského pracovního úřadu v květnu panika — tehdy poslal zmíněný úřad tři tisíce českých dělníků do Německa — že Němci chtějí úmyslně jejich rodinné příslušníky vyhladovět.

Koncem dubna doprovázel zástupce ministra sociální péče dr. Germann transport 1 040 českých dělníků z Prahy do Hamburku. Německé orgány nebyly s to tehdy vybavit všechny příslušníky transportu balíčky s jídlem, takže nálada nebyla od počátku dobrá. Také při rozdělení na jednotlivá pracoviště vznikaly spory, poněvadž mnozí dělníci namítali, že nenáleží do žádné ze tří skupin, totiž do cihelen, kovo-průmyslu a na stavby. Tvrdili, že jim byla slíbena práce v oborech kde měli kvalifikaci; jenže němečtí zástupci neměli o jejich profesí zájem. Kromě toho si čeští dělníci jen těžko zvykali na drsné podnebí v severních částech Německa, jakož i na zvláštní místní stravu; jen o ubytování se vyjadřovali vcelku uspokojivě. Za ubytování a stravu platili 1,20 marky denně; často však obdrželi jako hlavní jídlo v poledne pouze hrachovou polévku a museli si potraviny přikupovat, za vyšší ceny než jak byli zvyklí v protektorátě. Hodinová mzda obnášela 60 feníků a ženatí měli nárok na zvláštní příplatek ke mzdě, odlučné. Dělníci byli roztrpčeni, že nemohou posílat domů pravidelně své úspory.⁵⁸

Podobné nedostatky způsobovaly od samého počátku, že se čeští dělníci snažili přecházet samovolně z jednoho místa na druhé, anebo se vraceli bez svolení do protektorátu. Už koncem dubna učinili tak dělníci z cihelny u Brunšviku. Nebyli spokojeni s pracovním zařazením, ani s ubytováním a stravou. Bydleli po patnácti v místnostech devětkrát pět metrů, dostali na zakrytí zpuchřelé příkrývky a místo polštářů zamaštěné pytle nacpané slámou; v místnosti kde spali nebyla kamna. Za nedostatečnou stravu (čtyřikrát denně černá káva, k obědu zelenina s malým kouskem masa) platili čtyři marky týdně. Když se obrátili na německou Arbeitsfront, nikdo za nimi nepřišel. To byly příčiny proč se rozhodli k návratu domů.⁵⁹ Na druhé straně třeba spravedlivě vidět případy, kdy Češi vyjadřovali naprostou spokojenost

⁵⁵ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 17. 4. 1939. Říšskému ministru práce.

⁵⁶ Státní archiv Brno, B 251, k. 64, č. 6720. Oberlandrát Prostějov, 17. 4. 1939.

⁵⁷ Tamtéž. MSP Praha, 28. 4. 1939.

⁵⁸ SÚA, MSP, k. 4057. Záznam z 2. 5. 1939.

⁵⁹ Tamtéž, k. 4059. Praha, 3. 5. 1939.

s životními a pracovními podmínkami, jak tomu bylo například v blízkém obvodu pracovního úřadu Zhořelec.⁶⁰

Negativních jevů bylo však již tehdy velmi mnoho. Jeden z velké řady hlásil okresní ústav práce v Roudnici nad Labem. Skupina českých dělníků se vrátila v první polovině června z říše a odmítla po dovolené nastoupit znovu do Brunšviku. Dělníci vypovídali, že vlastně nedostali stálé zaměstnání, byli posláni od jedné firmy ke druhé a placeni jen zálohově, zcela nedostatečně. Když se domáhali svého práva, tu vedení poslední firmy, kde byli zaměstnáni, jim hrozilo gestapem a koncentračním táborem v Dachau. Není proto divu, že neměli chuti vrátit se zpět do Brunšviku.⁶¹

Zemský vrchní tajemník Josef Chalupa vykonal v červnu několik oficiálních návštěv pracovních táborů a pracovišť českých dělníků v Německu. Začal v berlínských cihelnách, kde našlo práci do té doby kolem jedenácti set českých pracovních sil. Z několikrát již opakovaných příčin docházelo tam k neshodám, dokonce i k zastavení práce, které mělo za následek zatčení čtrnácti Čechů říšskou policií a jejich uvěznění. Také ve Falkensee bylo zatčeno několik českých dělníků, poněvadž podněcovali ostatní krajané ke stávkám pro nedostatečné mzdy. Ukázalo se, že dělníci v cihelnách (v Berlíně i ve Falkensee) měli opravdu menší mzdy než jaké jim byly slibovány a kromě toho neměli přiznaný nárok na rodinné přídatky. Také posílání úspor rodinným příslušníkům stále vázlo. V táboře Gross—Beeren zjistil J. Chalupa nadměru onemocnění; tamní dělníci kromě toho pracovali jen omezeně a nebyli plně využiti. V obvodu Königs-Wusterhausenu si stěžovaly některé firmy, že čeští dělníci chodí nepravidelně do práce a využívají odloučenosti od rodin i dobrých výdělků k tomu, že se často opíjejí. S tímtož faktem se střetl ještě v cihelnách Zehdenick a Mühlberg. Na druhé straně se J. Chalupa na těchto místech přesvědčil, že stížnosti dělníků na nedostatečnou stravu byly oprávněné; k obědu dostávali většinou brambory a malé karbenátky. V několika případech se vyskytli jedinci, kteří nabádali spoludělníky, aby v Německu nepracovali; zdá se, že jejich činnost měla politický charakter, poněvadž před hrozcím zásahem policie včas prchali. V cihelně v Brandenburgu zatkla říšská policie jednoho českého dělníka proto, že se nevybíravě vyslovoval o A. Hitlerovi. Také mezi pěti sty dělníky u firmy AEG v Berlíně pátrala policie po Čechách, kteří v jídelně otevřeně hovořili o návratu presidenta E. Beneše, o válce s Polskem apod. Protinacistická propaganda mezi dělníky vápencových dolů v Brüdershofu měla dokonce za následek, že někteří Češi utekli k polským legiím. Dělníci na tomto pracovišti byli krajně nespokojeni; spávali po čtyřiceti ve velkých a nevytopených místnostech, získali jen 50 feníků na hodinu, takže museli pracovat až 75 hodin týdně, aby si slušněji vydělali.⁶²

Na jednom pracovišti v Nordorfu bylo zaměstnáno několik Čechů, kteří uprchli z Německa do Dánska a které dánské úřady vydaly zpět říši. Stále podněcovali české i dánské dělníky, aby nepracovali pro Německo a několik z nich znovu uteklo. Říšské orgány vyslovily obavy, aby se o tomto případě nepsalo v zahraničním tisku, který by mohl rozšiřovat nepravdu o tom, že jsou Češi nasazováni na práce do Německa nuceně.⁶³

U stavební firmy v Drážďanech zatkl a uvěznilo gestapo patnáct českých dělníků, protože odmítali pracovat za horších mzdových i jiných podmínek, než jaké jim

⁶⁰ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Pracovní úřad Zhořelec, 5. 5. 1939.

⁶¹ SÚA, MSP, k. 4058. Roudnice, 17. 6. 1939.

⁶² Tamtéž, k. 4059. Záznam z 17. 6. 1939.

⁶³ SÚA, ŘP, k. 949, II-4-5551. Nordhof, 21. 6. 1939, říšskému protektorovi.

slibovali verbíři. Nedostávali především ke mzdě slibované odlučné, ženatí 1,50 marky a svobodní 90 feniků. Stavební firma odmítala plnit tento závazek a byla svolna přispívat dělníkům menší částkou pouze na obědy, které si odebírali v nedalekém hostinci.⁶⁴

Podobná stížnost došla k projednání protektorátnímu ministerstvu sociální péče od českých dělníků v Lünebergu; týkala se rovněž nedodržení pracovních podmínek. Při najímání jim byl slibován plat 65 feniků za hodinu, ženatým týdenní příplatek sedm marek, placená cesta na dovolenou po třech měsících práce a pracovní oděv na náklad firmy. Vydělávali si však nejvýše 24 marek týdně, příplatky nedostávali a zaměstnavatel byl ochoten pustit je na dovolenou až po půlročním pracovním poměru, a to ještě na vlastní náklady dovolence. Skupina českých dělníků žádala ministerstvo o přerazení na jiné pracoviště ve městě.⁶⁵ Podobných žádostí, kdy Češi nechtěli odejít z Německa, ale měli v úmyslu změnit pracoviště, byla celá řada.

Ministerstvo sociální péče navrhlo 10. července 1939 úřadu říšského protektora několik zásad, jichž by se mělo dbát při najímání českých dělníků, aby nedocházelo zbytečně k nedorozuměním a stížnostem, ať už z jejich strany nebo ze strany zaměstnavatelů. Navrhovalo, aby napříště byla s každým najatým dělníkem sepsána individuální smlouva, kterou by měl každý při sobě; byly by v ní stanoveny mzdové podmínky, nároky na rodinné přídatky, na dovolenou, na jízdné do protektorátu apod. Ujednotit se měla otázka dovolených, poněvadž v této zavládl dokonalý chaos; totéž se týkalo úpravy a zajištění rodinných přídatků. V případě nemoci dělníka měli dostávat jeho rodinní příslušníci v protektorátě přídatky. Konečně v podnicích s větším počtem českých zaměstnanců měl je zastupovat důvěrník, kterého by si sami zvolili.⁶⁶

Jak je zřejmé z dosud uvedených příkladů, které zdaleka nejsou jediné, nýbrž byly vybrány jako typické, týkaly se stížnosti českých dělníků nasazených v říši několika věcí. Předně nebyli mnozí spokojeni se skutečnou mzdou a životními podmínkami; ani jedno ani druhé neodpovídalo slibům verbířů. To ukazuje na skutečnost, že němečtí verbíři ve snaze získat co nejdříve největší počet českých dělníků, uchylovali se ke lživým slibům. Další stížnosti se dotýkaly nevyplácení nebo rozdílného vyplácení rodinných přídatků, zejména pro ženaté dělníky. Nebylo také jasno v otázce nároků na dovolenou. Přes četné spory Čechů s německými zaměstnavateli eventuálně jinými říšskými orgány se přece jen zdá, že většina byla se svým zaměstnáním vcelku spokojena a nalezla v Německu co hledala, totiž poměrně dobře placenou práci. Také zaměstnavatelé byli zřejmě s většinou českých pracovních sil spokojeni. Pokud sami posílali na protektorátní orgány stížnosti, měli na mysli především nepořádný život jisté části českých občanů. Faktem je, že dobrovolný odchod většinou z řad nezaměstnaných přivedl do Německa nesporně mnoho neukázněných živlů. Takoví pracovníci pak nedbali na své rodinné příslušníky v protektorátě, neposílali jim část své mzdy, naopak ji propíjeli a žili značně uvolněně.

V celém systému najímání vyskytla se v tehdejší době ještě jedna zvláštní otázka. Již od května jsou totiž známy případy českých manželek, které projevíly ochotu či dokonce snahu dostat se za svými manželi do Německa, eventuálně provést přestěhování celé rodiny. K prvním ojedinělým případům se nevyjadřoval říšský protektor ani kladně ani záporně a lze s velkou pravděpodobností předpokládat,

⁶⁴ SÚA, MSP, k. 4058. Drážďany, 30. 6. 1939.

⁶⁵ Tamtéž. Praha, červen 1939.

⁶⁶ Tamtéž. Praha, 10. 7. 1939.

že by byl svolení dal. Naráželo však především na nedostatek finančních prostředků žadatelů a cestu přestěhovalcům nechtěl nikdo hradit; ani podnik ani říšské či protektorátní orgány.⁶⁷ V několika případech dokonce úřad říšského protektora naláhal na německé pracovní úřady, aby se přimluvily u podnikatelů a přiměly je k uhrazení cesty přestěhovalcům z protektorátu do říše. Říšský protektor výslovně uváděl, že přestěhování celých českých rodin do Německa by rozhodně bylo „v zájmu protektorátu.“⁶⁸ Svědčilo by to nesporně o zmíněné již snaze nejvyšších říšských institucí využít akce nasazování ke germanizačním plánům, s nimiž později otevřeně vystoupily vůči českému národu. Svědčil by o tom i výrok říšského ministra práce, z něhož je především zřejmo, že počátkem července už několik českých rodin přestěhování do říše uskutečnilo. Říšský ministr doslova uvádí, že „říšský protektor si přeje stěhování českých rodin do říše a němečtí podnikatelé se mají snažit obstarat jim vhodné ubytování.“⁶⁹

Výnos říšského ministra práce z 5. července 1939 též nasvědčoval tomu, že i říšské orgány budou nápomocny stěhování českých rodin do Německa. Dlouho této akci nakloněny nebyly, neboť už v polovině září zakázal co nejpřísněji šéf SIPO jakékoli stěhování českých příslušníků za protektorátními dělníky do Německa.⁷⁰

Poněvadž čeští dělníci v říši také onemocněli, bylo třeba v době co nejkratší dovršit úmluvu o nemocenském pojištění mezi říšskými nemocenskými pokladnami a okresními nemocenskými pojišťovnami v protektorátě. Dokud tato otázka nebyla vyřešena, stávala se i ona střediskem svárů mezi Čechy v Německu a jejich zaměstnavateli. Úmluva byla nakonec podepsána 22. července 1939. Říšské nemocenské pokladny se zavazovaly poskytnout svým pojištěncům z protektorátu i jejich rodinným příslušníkům nemocenské dávky, a to i v jejich bydlišti. Všichni jmenovaní měli nárok na lékařské ošetření, a to podle předpisů běžných v protektorátě. Na nemocenské dávky neměli nárok jen ti čeští dělníci, kteří bez vědomí a souhlasu německých nemocenských pokladen opustili jejich obvod a nedodrželi tak pracovní smlouvu.⁷¹ K obdobným právům či povinnostem českého dělníka v říši třeba nakonec ještě dodat, že říšské ministerstvo financí rozhodlo 6. července 1939, aby neplatil daň ze mzdy ten, kdo měl stále bydliště v protektorátě a nikoli v říši.⁷²

Těžko je hovořit o politickém uvědomění českých dělníků, kteří v tomto období odcházeli na práce do Německa. Již jednou bylo připomenuto, že se mezi nimi objevilo značné množství občanů neukázněných a tudíž politicky nesporně neuvědomělých či lépe řečeno apolitických. V každém případě je pravdou, že jen ve výjimečných případech lze psát pro toto první období o nějaké aktivní politické činnosti Čechů v Německu. V jiném kontextu již byl připomenut případ odchodu několika jedinců do Polska a o několika desítkách dělníků, kteří nabádali své kamarády k pomalé práci či k zastavení práce vůbec. I když v druhém případě šlo většinou o získání potřebných mzdových nároků, přece jen lze posuzovat tyto akce jako politicky důležité. Na závěr ještě zmínka o jednom případě, který se dostal až před lidový soud v Berlíně. Bylo to v červnu 1940, kdy volksgerichtshof v Berlíně odsoudil Karla Škodfka, technického úředníka, Jiřího Tichého, technického zaměstnance, konstruktéra Josefa Brozenského a další dva technické úředníky

⁶⁷ SÚA, RP, k. 915, II-4-5500. Úřad říšského protektora, 11. 5. 1939.

⁶⁸ Tamtéž. Praha, 3. 6. 1939.

⁶⁹ Státní archiv Brno, B 257, k. 13, č. 5450. Berlín, 5. 7. 1939.

⁷⁰ Studijní ústav ministerstva vnitra, R 109-4-2. Výnos datovaný v Berlíně 14. 9. 1939.

⁷¹ SÚA, MSP, k. 4062. Úmluva podepsaná v Berlíně 22. 7. 1939.

⁷² SÚA, RP, k. 884, II-4-5426. Berlín, 6. 7. 1939.

Karla Kubáta a Jiřího Staňka, na šest let do vězení. Všichni jmenovaní přijeli transportem v červenci 1939 do Norimberka, kde byli zaměstnáni v podnicích Siemens—Schuckert-Werke. Jmenovaní šli ještě před válkou mezi českými kamarády zprávy o českých legiích v cizině. Agitovali skupiny Čechů k útěku z Německa do Francie. Obžalovaní byli dopadeni ještě před uskutečněním tohoto plánu, jiných šest dělníků opustilo Norimberk, ale byli chyceni již ve Stuttgartu, jiní byli zadrženi na německých hranicích a jen menšímu počtu se opravdu podařilo uprchnout až do Francie. Podobné útky se vyskytovaly také v pozdější době, kdy vypukla druhá světová válka.⁷³

Období od března do září 1939 tvořilo první etapu nasazení českých dělníků z protektorátu v Německu. I když dohoda byla podepsána v lednu 1939 ještě čs. vládou, v praxi bylo realizováno najímání a nasazování teprve za existence protektorátu. Po organizační stránce prováděli celou akci němečtí verbíři, s vědomím a formálním schvalováním ministerstva sociální péče a oddělení úřadu říšského protektora. Přímo při nábore fungoval z české strany toliko úřední lékař. Tato situace se udržela až do vzniku pracovních úřadů v protektorátě. Nábor pracovních sil se soustřeďoval především do řad nezaměstnaných, i když často tato zásada nebyla dodržována. Snahy protektorátních úřadů udržet ji v platnosti se ukázaly být vůči enormním a striktním požadavkům říše na nové a nové pracovníky vcelku neprosaditelné. Většina českých dělníků odešla v té době do říše dobrovolně, zlákána především vysokými mzdami. Mezi nezaměstnanými protektorátními pracovními silami, které začaly pracovat v Německu, byla nesporně řada nespolehlivých živlů, nestarajících se o své rodinné příslušníky ve vlasti. Jen v jednotlivých případech došlo tehdy k nucenému nasazení; někdy ti, kteří odmítali nastoupit práci v Německu, byli trestáni peněžitými pokutami, odejmutím podpor v nezaměstnanosti nebo dokonce přeražením do pracovních táborů.

Není sporu o tom, že celá akce nasazování měla kromě krytí potřeby pracovních sil v Německu ještě jeden cíl, sledovaný nejvyššími místy v protektorátě a zvláště v Německu, totiž přispět ke germanizaci českého národa. V praxi však ještě nedocházelo k uskutečňování těchto cílů a čeští dělníci nebyli v říši vystavováni germanizačním snahám. I když jejich postavení tam neodpovídalo často slibům verbířů, přece jen lze konstatovat, že většině z nich nasazení zlepšilo jejich životní úroveň a zbavilo je nezaměstnanosti. Pokud se česká buržoazie bouřila proti vysokému počtu odcházejících dělníků, činila tak proto, že jí dosavadní armáda nezaměstnaných dovolevala výhodně manipulovat se mzdami. Pokud docházely na české úřady, především na ministerstvo sociální péče, stížnosti od českých dělníků v říši, týkaly se vesměs nedodržování slibů ze strany zaměstnavatelů ohledně mezd, rodinných přídavků, dovolených, možností převádět pravidelně část mezd rodinám apod. Zatím se jen ojediněle vyskytly případy, kdy čeští dělníci podněcovali spolupracovníky k tomu, aby pracovali pomalu, špatně, zastavovali práci apod. Objevovaly se také už první případy nedovoleného odchodu z Německa pro nespokojenost s podmínkami. Našli se i jednotlivci, kteří ještě před vypuknutím světové války organizovali odchod Čechů do zahraničních legií, především do Francie; několika desítkám se to vskutku podařilo. Zcela jiná situace při nasazování českých dělníků v Německu nastala po vypuknutí druhé světové války.

⁷³ Státní ústřední archiv Postupim, Reichsjustizministerium, fasc. 6.

PŘÍLOHA

Transporty českých dělníků do Německa v době od 12. dubna do 12. června 1939

Datum	Celkový počet	Stavební dělníci	Kovo- dělníci	Horníci	Cihláři	Železniční dělníci	Ženy
12. 4.	827	25	131	421	210	40	—
12. 4.	569	562	7	—	—	—	—
13. 4.	666	415	—	20	42	189	—
14. 4.	559	384	115	—	—	60	—
14. 4.	551	543	—	—	8	—	—
14. 4.	672	179	223	270	—	—	—
15. 4.	748	503	—	25	—	220	—
15. 4.	795	402	—	80	313	—	—
17. 4.	462	323	138	—	—	—	—
17. 4.	430	422	8	—	—	—	—
18. 4.	841	251	402	185	—	—	—
18. 4.	692	338	—	40	210	104	—
19. 4.	266	266	—	—	—	—	—
20. 4.	421	324	97	—	—	—	—
20. 4.	720	633	83	4	—	—	—
20. 4.	720	494	120	40	11	55	—
21. 4.	218	64	52	53	49	—	—
21. 4.	690	229	401	10	—	50	—
22. 4.	451	414	—	—	37	—	—
22. 4.	540	184	77	—	114	165	—
23. 4.	502	320	117	65	—	—	—
24. 4.	773	519	165	43	21	25	—
24. 4.	500	397	103	—	—	—	—
25. 4.	1044	203	255	216	314	56	—
26. 4.	703	354	212	77	60	—	—
26. 4.	365	258	107	—	—	—	—
26. 4.	116	—	—	—	—	—	116
27. 4.	345	281	64	—	—	—	—
28. 4.	656	572	84	—	—	—	—
2. 5.	26	26	—	—	—	—	—
2. 5.	395	349	46	—	—	—	—
2. 5.	451	350	101	—	—	—	—
3. 5.	129	—	129	—	—	—	—
3. 5.	612	523	89	—	—	—	—
3. 5.	236	236	—	—	—	—	—
5. 5.	1952	1310	101	106	399	36	—
5. 5.	118	17	—	—	41	60	—
5. 5.	147	—	137	—	10	—	—
5. 5.	897	562	209	—	101	25	—
5. 5.	70	—	—	—	—	70	—
5. 5.	55	—	—	—	—	55	—
5. 5.	120	—	—	—	—	120	—
5. 5.	75	—	—	—	—	75	—
5. 5.	119	119	—	—	—	—	—
5. 5.	100	—	—	—	—	100	—
6. 5.	70	—	—	—	—	70	—
6. 5.	450	413	3	23	11	—	—
6. 5.	389	267	122	—	—	—	—
6. 5.	838	647	120	27	—	44	—
6. 5. (Berlín)	612	236	123	—	172	81	—

Datum	Celkový počet	Stavební dělníci	Kovo- dělníci	Horníci	Cihláři	Železniční dělníci	Ženy
8. 5. (Hannover)	497	67	129	45	14	242	—
8. 5. (Hersfeld)	445	337	108	—	—	—	—
9. 5. (Linec)	456	394	62	—	—	—	—
9. 5. (Altona)	57	—	—	—	—	57	—
10. 5. (Hannover)	907	50	356	—	26	475	—
10. 5. (Stralsund)	98	98	—	—	—	—	—
10. 5. (Berlín)	584	440	144	—	—	—	—
11. 5. (Hannover)	393	90	133	—	63	107	—
11. 5. (Budišín)	246	246	—	—	—	—	—
12. 5. (Norimberk)	74	—	—	—	—	74	—
12. 5. (Hannover)	631	346	124	36	—	125	—
12. 5. (Berlín)	482	426	56	—	—	—	—
13. 5. (Štětín)	364	156	102	—	106	—	—
15. 5. (Hamburk)	94	—	15	—	—	79	—
16. 5. (Plavno)	100	—	—	—	100	—	—
17. 4. (Hamburk)	18	—	—	—	—	18	—
17. 5. (Berlín)	289	116	39	—	134	—	—
17. 5. (Berlín)	280	261	19	—	—	—	—
17. 5. (Lipsko)	629	463	64	—	56	46	—
17. 5. (Berlín)	353	123	230	—	—	—	—
17. 5. (Dráždany)	106	—	—	—	106	—	—
19. 5. (Stendal)	109	—	—	—	—	—	19

Datum	Celkový počet	Stavební dělníci	Kovo- dělníci	Horníci	Cihláři	Železniční dělníci	Ženy
19. 5. (Elbląg)	330	306	24	—	—	—	—
19. 5. (Kiel)	191	136	55	—	—	—	—
19. 5. (Linec)	722	722	—	—	—	—	—
20. 5. (Hannover)	540	224	258	10	48	—	—
22. 5. (Bludens)	19	—	—	19	—	—	—
22. 5. (Berlín)	162	27	40	40	55	—	—
22. 5. (Erfurt)	53	—	—	—	—	—	53
22. 5. (Halle)	237	12	51	—	174	—	—
23. 5. (Hamburk)	148	17	28	—	103	—	—
23. 5. (Hamburk)	237	53	71	—	113	—	—
23. 5.	10	—	—	—	—	10	—
24. 5. (Lipsko)	626	445	107	42	32	—	—
24. 5. (Královec)	342	266	76	—	—	—	9
1. 6. (Halle)	196	110	41	—	45	—	—
1. 6. (Elbląg)	174	154	20	—	—	—	—
1. 6. (Linec)	205	—	—	—	—	205	—
1. 6. (Hannover)	57	—	—	—	—	—	57
2. 6. (Hannover)	88	—	—	—	—	88	—
2. 6. (Essen)	598	324	108	—	133	33	—
2. 6. (Brunšvik)	48	—	—	—	—	—	48
2. 6. (Berlín)	49	—	—	—	—	—	49
2. 6. (Linec)	403	403	—	—	—	—	—
3. 6. (Lipsko)	536	355	97	44	40	—	—

Datum	Celkový počet	Stavební dělníci	Kovo- dělníci	Horníci	Cihláři	Železniční dělníci	Ženy
3. 6. (Hannover)	101	—	—	—	—	—	101
5. 6. (Hamburk)	439	323	65	—	51	—	—
5. 6. (Hamburk)	521	368	153	—	—	—	—
5. 6. (Berlín)	130	32	98	—	—	—	—
5. 6. (Štětín)	270	231	39	—	—	—	—
5. 6. (Allenstein)	385	385	—	—	—	—	—
6. 6. (Hildesheim)	151	—	—	—	—	—	151
6. 6. (Stagart)	180	180	—	—	—	—	—
6. 6. (Stagart)	215	215	—	—	—	—	—
6. 6. (Kolin n. R.)	202	63	60	—	79	—	—
7. 6. (Lipsko)	250	—	43	—	—	207	—
9. 6. (Drážďany)	110	—	—	—	110	—	—
9. 6. (Stuttgart)	69	—	—	—	—	69	—
9. 6. (Stagart)	157	146	11	—	—	—	—
9. 6. (Hildesheim)	43	—	—	—	—	—	43
9. 6. (Hannover)	18	—	—	—	—	—	18
9. 6. (Hamburk)	54	—	—	—	—	—	54
9. 6. (Hannover)	72	—	—	—	—	—	72
10. 6. (Essen)	237	—	—	237	—	—	—
10. 6. (Hannover)	1046	874	152	20	—	—	—
12. 6. (Hannover)	527	266	98	8	155	—	—
Celkem	42 257	25 164	7 421	2 206	3 866	3 600	791

DER ARBEITSEINSATZ DER TSCHECHEN IN DEUTSCHLAND VOR DEM AUSBRUCH DES 2. WELTKRIEGES

Der Studie liegen Archivadokumente zugrunde, die bisher nirgends veröffentlicht wurden und die in beträchtlicher Zahl in tschechoslowakischen Archiven liegen. Sie umfasst den Zeitraum Januar—September 1939 — die erste Etappe des Einsatzes tschechischer Arbeiter in Deutschland. Ein diesbezügliches Abkommen wurde am 19. Januar 1939, also noch von der tschechoslowakischen Regierung unterzeichnet, die praktische Durchführung erfolgte allerdings erst nach Errichtung des Protektorats Böhmen und Mähren. Organisatorisch wurde die ganze Anwerbungs- und Einsatzaktion von speziellen deutschen Werbern mit Wissen und Zustimmung des Ministeriums für Sozialfürsorge und von einer Sonderabteilung des Amtes des Reichsprotectors verwirklicht. Tschechischerseits nahm an der Anwerbung eigentlich nur ein Amtsarzt teil. Diese Sachlage blieb bis zur Errichtung von Arbeitsämtern im Protektorat (Mitte 1939).

Die Werbung von Arbeitskräften konzentrierte sich in erster Linie auf Arbeitslose, allerdings wurde dieser Grundsatz praktisch nicht immer eingehalten. Die Bemühungen der Protektoratsbehörden, seine Gültigkeit aufrecht zu erhalten, erwiesen sich angesichts der überaus grossen und strikten Anforderungen seitens des Reichs als im ganzen undurchführbar. Die meisten tschechischen Arbeiter gingen also freiwillig auf Arbeit ins Reich, angelockt von hohen Löhnen und dem hohen Umrechnungskurs der Mark zur tschechischen Krone. Nur vereinzelt kam es zu Zwangseinsätzen. Diejenigen, die es ablehnten, Arbeit in Deutschland anzutreten, wurden mit Geldstrafen, Entzug der Arbeitslosenunterstützung und sogar mit Versetzung in einen Arbeitslager geahndet.

Der Arbeitseinsatz einer möglichst grossen Anzahl tschechischer Arbeiter in Deutschland verfolgte nicht nur das Ziel, den hohen Bedarf an Arbeitskräften in Deutschland zu decken; von Anfang an bezweckte er, die Germanisierung des tschechischen Volkes — ein Ziel, das von den höchsten Reichsstellen unterstützt wurde. Praktisch waren die tschechischen Arbeiter während der Monate, auf die sich die Untersuchungen beziehen, den Germanisierungsbestrebungen noch nicht ausgesetzt, all dies stand ihnen erst in naher Zukunft bevor. Obwohl die Stellung der Tschechen in Deutschland sich mit den Versprechungen der Werber nicht immer deckte, kann man dennoch feststellen, dass die meisten von ihnen einen besseren Standart erreichen und die Arbeitslosigkeit überwinden konnten. Beschwerden, die vor allem an das Ministerium für Sozialfürsorge gerichtet wurden, bezogen sich fast ausschliesslich auf die Nichteinhaltung der Verträge seitens des Arbeitgebers hinsichtlich der Löhne, Familienzulagen, des Urlaubs der Krankenversicherungsgelder, der Hindernisse bei Überweisung eines Teils der Löhne an die Familie usw. Nur vereinzelt kamen Fälle vor, dass die Tschechen ihre Mitarbeiter zu langsamer Arbeit, Streiks, Flucht aus Deutschland wegen Unzufriedenheit zu bewegen versuchten. Immerhin gab es Einzelne, die den Abgang der Tschechen in die Fremdenlegion, vor allem nach Frankreich, organisierten; Dutzenden von ihnen glückte dies tatsächlich. Eine grundsätzlich veränderte Lage beim Einsatz von tschechischen Arbeitern in Deutschland entstand nach dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges.

Übersetzt von E. Uhrová